

Birkózás egy Anjou-kori nagyúrral

Kölyökrégész voltam még, amikor 1962. május elején a postás egy kis ajánlott csomagot hozott. Rajta a feladó: Tompa Község Tanácsa.

Ugyan mit akarhatnak a tompaiak? — gondoltam, és bontani kezdtem a csomagocskát. Hevenyészve összekötött, már-már széteső fotópapiros-doboz került elő a burkolat alól.

Került elő? Dehogy. Egyenesen felrobbant, mert annyira dugig volt tömve kincsel. Valódi kincsel, amilyent még régész nem látott, amióta világ a világ. Csörgött, csúszott, szétterült, csillogott az asztalomon. Szemem-szám, még a lélegzetem is elállt. Percekig szólni sem tudtam, s amikor felrohantam jó kollégámhoz és jó igazgatómhoz, Solymos Edéhez, az egyszerűen nem értette összevissza beszédemet. Végre aztán nagy nehezen elmondottam, hogy a tompai tanács egy majdnem „bocsánatot kérünk, hogy élünk” hangú levélben olyan középkori ezüstleleteket küldött be, amelyeknek nincsen párja széles e hazában.

Rögvest hívtam a tompai tanácsot, de az alig 50 kilométerre fekvő községből úgy hallatszott a hang, mintha a túlvilágról jönne. Kínlódunk vagy öt percig egymással, de végül is feladtuk a küzdelmet. Másnap aztán kiszaladtam saját motoromon, mert a múzeumnak akkor még nem tellett ilyen luxusra. Megtaláltam a levél aláíróját, Simola Lajos titkárt, aki ugyan örült látogatásomnak, de izgalmamát nemigen értette. Hanem többet ő sem tudott nálamnál, de jóindulata elvitathatatlan. Nála nélkül nem szerzett volna tudomást a tudományos szakvilág erről a kincsről. Mindössze a beszolgáltatót nevezte meg: az Erdőgazdaság küldte be alkalmi kocsival.

Irány a felsősáskalaposi erdőgazdaság. Nagy erdőség közepén tucatszintű ház, közöttük az irodák. Találomra benyitok az egyikbe. Négy-öt lány csivitel egyszerre, majd megrebbennek, elcsendesednek, valami ellenőrző főnököt vélnek bennem, de ez csak addig tart, amíg kopott, olajos, poros munkásruhámot szemügyre nem vesznek. Aztán zavartalanul tovább folyik a beszéd a vasárnapi bálról, ruhákról, lekéresekéről, új és régi viszonyokról; Pistáról, aki egy tróger, mert csak bolondította azt a szegény Marit, s hasonlóról. Észre sem vesznek, leírtak a jelenlevők közül. Furcsa lehetek azért csendes türelmemmel, mert az egyik csak megkérdezi, mit akarok. Elmondom. Erre aztán megint csend lett. Régész? Kincsek? Éppen itt? Ráadásul idegen fiú, ha nem is szép, de legalább fiatal. (Istenem, de rég volt.)

Órákig tartó telefonálás, traktorosok kikérdezése, erdőkerülők kifaggatása után végre került valaki, aki hallott a dolgról. Csakhogy azok a „fényes lemezek” nem Tompán kerültek elő, hanem a szomszédos Kelebián, annak is a keleti csücskében.

Sebaj, oda is elmegyek, bár enni sem volna rossz, hiszen három óra tájt jár az idő, de azt lehet későbben is. Keresztülmegyek Kelebián, neki a szegedi nagyútnak. Közel járok már hozzá, amikor balra lekanyarodok a bácsboristai erdészház felé. A tengernyi homokban sír a kis Danuvia, de cserben nem hagy. Végre itt az erdészház. Borjúnyni kutyák rohannak nekem, de aztán — nekem alig hallható — asszonyi hangra megjámborodnak, lefekszenek. Nem tágítanak, figyelnek, de nem bántanak.

Laczi József erdészt keresem.

Nincs itthon — a kurta válasz.

Mért keresi?

Mondom.

Az asszony megenyhül. Látja, nem valami szaglászó fogdmeg vagyok, aki lelőtt szarvas bőre után kajtat, vagy a „beszáradt” fa ügyében vizslat.

Betessékene, de nem megyek. Különben is sietek, mert még sötétedés előtt haza kéne érnem, rossz az első lámpám a motoron.

Szerencsére az asszony mindent tudott, s míg a közel fekvő E/4-es táblára ki-
gyalogoltunk, el is mondott mindent. Persze megszakításokkal. Én szakítottam meg
beszédjét. Hol azzal, hogy a pelyhes kiskacsákat vettem fel a földről, hol a tehenek
duzzadt és tiszta tőgyét dicsértem, hol a család irányában faggattam. Mindezt ba-
rátkozásképpen is, de nem egészen önzetlenül. Meg kellett tudjam, kinél alhatunk,
kitől lehet tejet venni reggelire, és így tovább. Apróságok, de sokszor ezek döntenek
el, képes-e a régész egyáltalán dolgozni az adott terepen és a meglévő körülmények
között.

Lacziné elmesélte, hogy az ezüstlemezeket férje szedte vagy két héttel ezelőtt
egy reggeli körútján. Új erdőt akartak telepíteni, s ezért a régi száradt fákat, tus-
kókat lánctalpas traktorral éjjel kiszántották. A traktoros nem vett észre semmit.
Hanem amikor a csemetéket telepíteni kezdték, Gál Sándor munkás valami csillogót
látott a hajnali napfényben. Felemelte, forgatta, újra körülnézett s az ámulattól
felkiáltott: Ide nézzenek, emberek!

Lázás kutatás kezdődött. Mindenki túrta, kaparta, hányta a homokot, mint az
ürgét kereső kutya. Kerültek is elő a szebbnél szebb darabok, csakhogy az erdész
mindenkitől elszedte a holmikat. Nem nagyon morogtak érte, mert jobban meg-
nézve azokat, látták, hogy csak amolyan silány pléhből vannak kikalapálva. Persze
a gyerekeknek játszani jó lettek volna.

Laczi napokig az erdészházban tartotta a leleteket, míg azután valami dolga
akadt a központban. Felesége lebeszélése ellenére („majd kinevetnek ilyen gyerek-
séggel”) bevitte megmutatni a találmányokat. Innen pedig már ismerjük útjukat a
múzeumig, hiszen magam csak visszafelé gombolyítottam azt a fonalat, melynek
másik végét Laczi József erdész tartotta a kezében.

Az asszony meglehetősen pontosan megmutatta az előkerülés helyét. S hogy jó
helyen járunk, az gyorsan kiderült, mert a rengeteg homokból néhány gyöngyszemet
szedegtettem fel csakhamar.

— Hétfőn itt leszünk — mondtam búcsúzóul, s kértem, szedjenek össze néhány
embert az ásatáshoz. Megígérte. Hazafelé beköszöntem még az Erdőgazdaságba.
Illendőségből is, no meg a szállást és kosztolást is meg kellett szerveznem.

Hétfőn aztán kimotoroztunk Veréb Béla restaurátorral együtt, s elkezdjük a
munkát. Munkatársainkkal centiről centire átvizsgáltuk a terepet, és egy csomó
gyöngyöt találtunk még. Ezek fel sem tűntek senkinek. A gyöngyök elszórva, lát-
szólag összevissza feküdtek, mégis egy hosszanti tengely mentén helyezkedtek el.
Nem volt nehéz kitalálni ennek okát: a traktor elkapta a gyöngysort, és húzta maga
után. Egyes szemei hosszanti sávban kerültek szét. Nyilvánvaló volt, hogy kutató-
árkunkat a szántással párhuzamosan kell kijelölnünk a szerteheverő gyöngyök terü-
letén. Hiába mentünk azonban egyre lejjebb, az eredmény elmaradt. Hamarosan
rájöttünk, miért. A szokatlanul nagyméretű eke messze kidobta a földet s vele
együtt a leleteket is. Következésképpen nekünk is jobbra kell telepíteniünk második
kutatószelvényünket. Ezzel azután rátaláltunk a kincs eredeti helyére, ahol további
öt lemez feküdt sértetlenül. Az eke tehát elkapta a csomóba rakott ezüstlemezek
egy részét és a felszínre dobta azokat, de néhányat meghagyott rejtekhelyén.

Am valami azt súgta, vizsgáljuk át a szomszédos területeket is. Újabb szelvé-
nyünk nem várt eredményt hozott: egy másik leletegyütttest. Karperecek, fülbevalók,
ruhadíszek, gyűrűk kerültek elő a sárga homokból. Valahai elrejtője talán elpusztult
a harcok során, vagy nem találta már meg a vagyont jelentő kincset. Nekünk, kései
utódoknak, mindenképpen jó zsákmány.

Hanem a neheze még csak eztán következett.

Első ránézésre is világos volt, hogy a mi anyagunk a kiskunhalas—kunfehértói
leletekkel rokon. Még előkerülési körülményei is sokban hasonlítanak a miénkhez.
Ott tóparton találták a reggeli napfényben megcsillanó ezüsttalakat a halászok, ná-
lunk az erdőültetők. A közelfekvő Fehér-tón előkerült csészék, tálak a Nemzeti Mú-
zeum féltett kincsei közé tartoznak. Már a tudós Szilády Áron nagytitiszteletű úrnak
sikerült megtalálni az egyik csészén a készítő nevét: Magister Sinka-t. Ráadásul

okleveles adatokkal is egyeztetni tudta személyét. Ebből kiderült, hogy 1299—1317 között tevékenykedett, tehát a kunfehértói csészek valamikor az 1300-as évek elején készültek. Az egyik csésze fenekén levő mintakincsnek szakasztott mása szerepel a kelebiai korongok egyikén. Más — itt aligha részletezhető — párhuzamok is összekötik a két kincsleletet. Következésképpen a miénk ugyancsak valamikor a XIV. század elején került ki az ötvös (talán éppen Sinka mester) keze alól.

S itt véget is vehetnénk vizsgálódásunknak, ha nem lenne a kelebiai korongok között két, szinte teljesen egyforma darab, melynek peremén felirat van. A két azonos verőtöből kikerült, fantasztikus sárkány alakkal díszített korongunkon a következő felirat áll: ARMELLA CONSORTIS PAULIBANIDEM. A felirat a sárkány szájánál kezdődik, ezt az ötvös egy kereszttel jelezte, ám ezek után összefolyik, a szavak nincsenek egymástól jellel vagy kisebb cezúrával elválasztva. Ennek ellenére könnyen olvasható — s a három utolsó betű kivételével — első olvasásra érthető. ARMELLA CONSORTIS PAULI BANI, azaz Pál bán feleségének karperecei, illetve ékességei. Azért a biztonság kedvéért, meg a több szem többet lát elv alapján megmutattam Szálas Bélának, a kitűnő latintanárnak. Hanem a három utolsó betűvel nem tudtunk mit kezdeni. Próbáltuk így, úgy, amúgy értelmezni, de valami mindig sántított. Az emberi elme hajlamos mindent megfejteni és megérteni, s bizony nem kis erőfeszítésbe kerül lemondani erről az „eredményről”, vagy ahogyan ma divatosan fogalmazzák, „sikerélményről”. De muszáj megálljt parancsolni tudni, mert ha kétes megoldást igaznak vélünk, az olyan csapda és zsákutca, melyből alig-alig lehet kikecmeregni. Olyan ez, mint a mocsári hínár, mentől jobban hadonászik valaki, annál jobban csavarodik kezére, lábára, testére, és húzza-szorítja magához halálos öleléssel. Ilyenkor csak elfeküdve, nagyon apró mozdulatokkal lehet kiúszni a biztonságot és életet jelentő nyílt vízre. Így van ez a tudományban is. A nagyszájú handabandázóknak ritkán szokott igazuk lenni. A mélységes tudatlanság biztonságával nyilatkoznak olyanról, amihez (diákosan mondva) halovány dunsztjuk sincs.

Egyszóval bedöglött a tudományom. Félre is tettem az egészet a régészeti raktárba, s évek múlva mutattam meg egykori professzoromnak, László Gyulának. Nagyon fellelkesedett a kincs láttán. S valójában az ő arcából, szeméből tudtam csak meg igazán, mit is ér ez a kelebiai anyag tudományos szempontból.

De ha már akkora érték, a magyar múlt tovatűnt századaiba oly mélyen bevilágító lelet van valakinek a kezében, akkor annak nincs joga magának megtartania azt, s csak néhány érdeklődőnek megmutogatni, mint valami csillogó csecsebecsét. Újra elővettem hát a kincset, hogy másoknak is felmutassam, mert tartozom ezzel minden jobbágysömnek, akiktől vétettem, s akiknek verejtékes munkája nyomán végső soron e csodás kincs megszülehetett.

A keltezés megoldásának kulcsa — ez első pillanatra világos — a feliratban van.

Pál bán, Pál bán? — Honnan ismerős nekem ez a név? Mintha találkoztunk volna már egymással. De hol, mikor? A név, sajnos, annyira köznapi, hogy ennek nyomán kár elindulni, mert tucatjával fogok találni Pál bánokat.

Hopp, megvan. A Zichy család okmánytárában szerepel egy szeremlei birtokperrel kapcsolatban. Nézzük csak. Nézném, ha meglenne a múzeumnak a 12 kötetes kiadvány, de nincs. Fejből úgy emlékszem, hogy a III. kötetben van a kérdéses oklevél, de merjek-e bízni ebben? Vagy kérjem el az egész sorozatot valamelyik könyvtárunktól? A székdi Somogyi a legrendesebb, leggyorsabb, de annak csonka a sorozata. Mégis tőlük kérem. Az első kötetben találok meg az oklevelet, mely ráadásul Bátmonostorról szól, de az viszont igaz, hogy keltezése bizonytalan és a kötet bal oldalán kezdődik az oklevél. Erősen vizuális típusú vagyok.

Az oklevél azonban minden bizonytalanságomért kárpótol: valóban Pál bán állította ki, aki ráadásul még Bodrog megye főispánja is volt. Ezért járt el éppen birtokrendezési ügyben. Vissza kell azonban tartanom örömemet, nehogy elvakítson és észrevétlenül elmenjek a buktatók mellett. Semmi bizonyosságom ugyanis arra, hogy ez a Pál a mi Pálunkkal azonos.

Közben keresem a szakirodalomban a régészeti párhuzamokat. Gyéren találok, ezek nem mondanak ellent a keltezésnek. Igaz, nem is visznek közelebb hozzá.

Az ország legnagyobb gyűjteményét, a Nemzeti Múzeum ötvösgyűjteményét ugyan csak átnéztem. Mindebből azt szűrtem le, hogy a kelebiai kincs egyes darabjai a XIV. század első harmadában készülhettek. Erősíti ezt a keltezését Károly Róbert (1308—1342) pénzein előforduló betűk vizsgálata, valamint az Országos Levéltárban található pecsétjeinek felirattípusa. Ezeknek az utaknak, nyomoknak végigjárása mérhetetlen időt jelent. Ráadásul még hetekre Pesten kell lakjak, s egy idő után a családos, gyerekes embernek ez terhesé válik. De mit tegyünk? A tudományos élet mérhetetlen Pest-központúsága a mi vérünket szívja.

Mutatom a feliratot az ötvösgyűjtemény gondozójának, félig-meddig évfolyamtársamnak. Hangosan olvassa, hiszen először látja. Az olvasat pontos, de az utolsó három betűnél megáll, nem érti a szöveget, bár a betűket látja. Aztán egyszerre csak félhangosan olvassa: DE M. Az írás nem képes visszaadni a hangszínt és árnyalatokat, pedig itt ez volt a fontos. Az egészet valami ilyenféleképpen mondta: dé em. A kettő között kis szünetet tartott. Minha villám vágott volna belém ebben a pillanatban. Önkéntelenül, máig sem megmagyarázható módon csak annyit mondtam: dé Macsó. A DE M ugyanis annyit jelent, mint M-ről való (például madaras), vagy M-i bán, esetleg M betűvel kezdődő nemzetségből származó. A M-i bán nem lehet más, csak a macsói. Mindezt persze távolról sem ilyen tudatosan gondoltam végig, mint ahogyan utólagosan leírom.

Rohanás a Széchényi Könyvtárba. Könyvek tucatját néztem át. A macsói Bánság alapításának körülményei kevésbé ismertek, de 1254-ben már meg kellett lennie, mert ebben az évben szerepel Rostisláv, IV. Béla veje, mint Macsó ura. A Bánság a Szávától és Dunától délre, a Drina és Morva között terült el. 1286-ban III. Uros István Milutin szerb király foglalta el, s azt csak Károly Róbert szerezte vissza 1312-ben, aki azonnal Pált teszi meg bánná.

Ez olyan szép, hogy nem lehet igaz — mondogatom magamban. De a napokig tartó munka egymás után előkerülő adatai lassan meggyőznek. Még igyekszem saját magam ellen érveket kovácsolni, azokat makacs szívóssággal végigjárom, de az ellenérvek sorra hamisnak bizonyulnak. Mégis a mi Pálunk lenne?

Okleveleink minduntalan felelmegetik. 1317-ben még csak macsói bán, de 1318-ban már egyúttal Bodrog megye főispánja is. Erre az oklevélre emlékeztem. Most újra vizsgálapozok ide. Az oklevélben csak ennyi áll: „Pál bán Bodrog megye főispánja.” A macsói jelző nem szerepel az oklevélben, hiszen mint főispán járt el a birtokbejárás ügyében. Pedig ha ez benne lett volna, akkor talán hónapokat spórolok meg. De azért nincs semmi baj, fő, hogy megtaláltam. 1322-ben Szerém, Valkó és Bodrog megye főispánja a macsói bánság mellett. 1323-ban aláíróként találjuk egy Bátmonostorra vonatkozó királyi adománylevelén. 1324-ben két oklevélen, 1326-ban egy, 1327-ben ismét egy oklevélen szerepel. 1330-ban már csak néhai macsói bánként emlegetik, de ez a néhai csak báni méltóságára s nem személyére vonatkozhat. Tudjuk ugyanis, hogy 1332—36 között a királyné udvarbírája, 1334-től 1348-ig pedig királynéi tárnokmester. E tisztségek viselése közben, mint tekintélyes öregurat, majd mindig megválasztották az országbírói törvényszék tagjának, vagy éppen civakodó atyafiak kérték fel békéltető embernek. Valamikor az 1348—50-es évek között végezte be földi pályafutását. 1336-ból ismerjük feleségét is, Kós asszonyt, Neksey Demeter tárnokmester leányát. Pál maga is tárnokmester volt, méltóságának elnyerésére nyilván a kedves após is belesegített. A sógor, koma, jó barát szemléletnek tehát hagyományai vannak, bár ezek aligha haladóak.

A kelebiai ezüstkincs Kós asszony kezén gyűlt össze. Nem vitás ugyanis, hogy a két feliratos korong csak 1312—1328 között készülhetett, amikor Pál a macsói bán tisztét viselte. Előtte, 1286-tól 1312-ig nem tartozott Macsó területe Magyarországhoz, bánja sincs. 1332-ben viszont Pál már a királyné udvarbírája, majd 1334-től tárnokmestere. Titulusként is ezt, a báni rangnál magasabb méltóságot jelentő címet vésette volna a maga rendelte ékszerekre.

Munkám során személyes jóbarátságba keveredtem Pál bánnal. Néha ugyan humócskát játszott velem, s napokra eltűnt, de azután sikerült ipi-apacsolnom. De ez

már csak tréfás játék volt. Eleinte bizony nagyon kemény kötöttfogású birkózás folyt köztünk, melynek megvoltak a maga szigorú szabályai. Egyetlen lépést, egyetlen mozdulatot sem lehetett kihagyni, mert féltő volt, hogy az ellenfél hirtelen mozdulattal átfordít, és engem fektet két vállra. Végül azért csak sikerült gúzsba kötnöm, attól kezdve már ismerősömmek tekintettem, nem ellenségemnek. Tudtam titkait is. Kiderítettem felfelé ívelő pályájának kezdetét. Amikor kihalt az Árpád-ház utolsó férfi tagja, ádáz küzdelem indult meg a trónért. A délvideki urak az Anjouk felé kacsingattak. Pál akkor az Itáliához közel, de már magyar földön fekvő Pozsega vár parancsnoka volt. Mint ilyen engedte be Károly Róbertet várába, mely egyúttal első foglalása volt a későbbi királynak. 1304-ben részt vett a cseh hadjáratban, és ott Thája mellett, Jaslovitz vára alatt három fogát kiverték. A győzedelmeskedő Károly Róbert viszont király korában nem feledkezett meg hűségese hívéről. Mindennél beszédesebb talán, ha tudjuk, hogy Pál a később oly magas polcra emelkedett Garay család ősével azonos. Ám ezek csak amolyan lírai ömlengések, s a magam belső rezdülései talán untatnak másokat...

Szólnom kell még — ha röviden is — a kincs viselettörténeti jelentőségéről s elsősorban arról, hogy az egyes darabokat miként viselhették.

A nagyalakú csat, valamint az erős és éberséget jelképező oroszlanos veretek alighanem férfi övét díszítették. Az övdíztítés általános szokás volt e korban. Az 1317-ben készült szepesváraljai falfestményen Károly Róberten és fegyverhordozóján, Sempsey Frank Tamáson is ilyen fogja össze a ruhát. (Lehet esetleg ruhaszegély is, de mintha nagyszíjvég lógna le a fegyverhordozó övéen.) A király bő ruházatának alsó részén szétszórva rozetták láthatók. A számos, többé-kevésbé elmosódott falfestményen kívül ismerünk egy olyan forrást, mely gazdag változatban tárja elénk a XIV. század hatvanas éveinek viseletét. A Képes Krónika pompás apróképeire gondolunk. A miniátor feladatának magaslatán állott. A derűs lovagkor hősi világát és pompázó udvari életét eleveníti meg csillogó fantáziával, széles epikával; csatajelenetek tobzódó változatosságának színes, könnyed nyelvéen meséli el a magyar múlt eseményeit a gyakran szinte monumentálisnak ható miniatúrákon. Ismerve a kor olaszos műveltségét, feltételezhető lenne, hogy a mester külföldi, s odahaza látott, nálunk sohasem volt öltözeteket örökített meg. Kutatásunk azonban már régebben rámutatott arra, hogy a miniátor teljesen járatos volt a magyar dolgokban, a magyar legendákat és történelmet igen jól ismerte, hiszen Szent István és László legendájának olyan részleteit festette meg, melyekről a szövegben szó sem esik. Hogy ezek nem saját találmányai, hanem nagyon is mélyen a nemzet emlékezetében megőrzött részletek, azt a székelyföldi falfestmények egyértelműen bizonyítják. Minden jel arra mutat, hogy a Sopron megyei Hertul fia, Miklós volt a Képes Krónika miniátora.

A címképen Nagy Lajost és főembereit látjuk. Itt alighanem egyéni arcokkal állunk szemben, mert hiszen a király leányának, Katalinnak V. Károly francia király fiával, Lajos herceggel való eljegyzésére készült a Krónika. Történelmünkön kívül a király (Nagy Lajos) alighanem magát is láttatni kívánta. A királytól jobbra álló nyugati öltözetet viselő lovagok most kevésbé érdekelnek bennünket, annál inkább a balján felsorakozott öt személy. Kettőnek közülük csak a feje látszik, az elülső három alak öltözékében több megegyező vonást találunk. Legszembetűnőbb a ruhák bokáig érő hossza. A ruhaujjak jóval bővebbek, mint a nyugati, olaszos típusú ruháké. A derékon, csípő felett övezettek, és nyilván egy darabból vannak szabva, mert az öv alatti részen semmi nyoma sem látszik olyan berakásnak vagy erősebb ráncolásnak, amit csak külön darabból való szabással lehetne elérni. Mindhárom ruha keleti jellegű, de mindegyik egyéni, külön típusa a keleti ruházatnak. Az eltérés az elől végig szétnyíló ruha szárnyainak összecukási módjában van. Középen elől kerek boglár fogja össze őket.

A kelebiai kincs korongjainak legnagyobb része azonban mégis női ruha dísz kellett legyen. A XIV. század második felében festett kiszombori három női szent életnagyságú jobb oldali alakjának elől szétomló felső ruháját kettős korongos csat

fogja össze a nyak alatt. Az 1400 körül keletkezett kőszegi Köpenyeges Mária köralakúan kivágott ruhájának szegélyén, elől és kétoldalt egy-egy korong látható. Hólyagos díszű csat fogja együvé Mária bő felsőköpenyét egy 1410—1420 között festett házioltárka középső képén. M. S. mester: Mária és Erzsébet találkozása című képén Erzsébet ruháját elől három négyszegletes veret (lehetnek csontból is) zárja. A Szent Borbálát ábrázoló XV. századi báti antependiumon Borbála bő köpenyét elől a nyak alatt rombusz alakú veret kapcsolja össze.

A svábfalvi 1350—1370 között készült faszobor legszebb korai szobraink közé tartozik, ha Mária és a kis Jézus arcát otrombán át is faragta egy kései kontár. Mária köpenyége alatt levő ingerű ruháját keskeny öv szorítja a derékhoz. Az alsóbajomi oltár középső mezejében Máriát faragta ki a szobrász a kis Jézussal. Az 1390 körül készült emléken jól látható, hogy a ruhát két korong ékesíti elől a mellék fölött, a kulcsontok alatt. A két példány nem azonos, díszítésük eltér egymástól.

Leleteink párhuzamait a művészet távolabbi ágaiban is felleltük. A nyitrai XIV. századi evangelisterium oldalszobrain oroszlanos vereteinket látjuk viszont. Országos múzeumaink párját ritkító pompás és teljes középkori miseruha-sorozatot mondhatunk magukénak, s ha anyaguk bizánci, szicíliai, vagy olasz mintás selyemből készült is, kézi hímzéses díszítésük többnyire magyar nagyasszonyaink kezemunkája. Az arany-ezüst fonállal beleszőtt gazdag inda- és levéldíszek, a figurális ábrázolások nem egy esetben emlékeztetnek a kelebiai kincs motívumaira. Kolostori kódex-festészetünk hasonló díszítéseket alkalmazott; akár az Ágoston-rendi műhelyben 1334 körül készült Graduale P iniciáléjának négy, háromkarélyos levelére, akár a Domo-kos-rendi (?) műhelyben keletkezett XIV. század eleji codex dú inda- és levegyüttesére vagy éppen a pozsonyi kolostori műhelyben 1341 körül illuminált Missaléra gondolunk. A Nagy Lajos korára tehető rudóbányai vasajtó átlósan rászegecsett vaspánt hálózatára felül három hatágú csillag kidomborított alakját alkalmazták rátétként. A Magyar Nemzeti Múzeumban levő, Káposztafalváról származó, XIV. századi láda egyes vasalásai — a gazdag mérműves zár, az áttört rozettában végződő vaspántok, a láda sarkait összefogó áttört díszű rombikus veretek — a kelebiai leletek néhány részletét idézik. A Dessewffyek gyűjteményében egy későreneszánsz ajtószárny található. Az ajtó két síkra osztott, mindegyiknek közepén kiugró sarkokkal ellátott mezőben egy-egy nagy plasztikus hatszirmú rozetta látható. Körös-körül az indás-szólófürtös faragás a maga túlfűtött gazdagságában majd szétfveti a szűk keretet. Vége-hossza nincs tehát az egykorú vagy közelkorú emlékeknek, melyeknek megannyi részlete vagy a megjelenés egésze ne idéznék újra és újra a kelebiai kincs motívumait.

Vizsgálódásaink körébe természetesen középkori temetőink régészeti leletanyagát is bevontuk. Itt azonban megelégszünk annak rögzítésével, hogy az orgondszentmiklósi, pakonyi, kiskunfélegyházi, nagytállyai, csúti, makó-mezőkopáncsi, kaszaperi, mezőkovácsházai, öttömösi, ágasegyházi, aranyegyházi, benei, szabadka-hidasi, baja-petői, kisszállási temetők anyaga tucatjával kínálja a párhuzamokat. Még azt sem tartjuk kizártnak, hogy egyes veretek azonos verőtöven készültek. Külön kell szólnunk egy Albești község közelében előkerült leletről. Az ezüstlemez hatkarélyos, gyöngykeretes középmezejében álló madár látszik, körülötte ferdén futó szárak végén egy-egy nagyobb szőlőlevél, közöttük kisebb rozetta. Inkább a lelőhelye meglepő: a romániai Albeștiről van ugyanis szó. A régi múzeumi leltárak pontatlan bejegyzései miatt ma már nem állapítható meg, hogy a Romániában előforduló több hasonló nevű helység közül melyik Albești értendő, s így csak feltételezen vehető fel az a gondolat, hogy ruhadíszünk nem a moldvai kun településekkel van-e kapcsolatban? Az alföldi magyar nép anyagi kultúrája számára igénybe vett művelődéstörténeti adataink köre így területileg kibővíülne.

Az Anjou-kor, de különösen Nagy Lajos kora mindig vonzotta történetíróink legjobbait. Családi kapcsolatait Óvári Lipót olaszországi kutatásai már korán tisztázták. Pór Antal egy egész munkás életet szentelt e korszak tanulmányozásának, és

hogyan ma, különösen az eseménytörténet terén, alig van felderítetlen pont a XIV. század második felében, az elsősorban cikkei százainak és két nagy összefoglaló művének köszönhető. Miskolczy István kutatásai Nagy Lajos nápolyi kapcsolatainak legapróbb részleteire is rávilágítanak. Rendkívül hasznosak és eszméltetőek Kardos Tibor tanulmányai, melyekben az annyira összetett szellemi erővonalakat fejtette fel és tisztázta. A művészettörténeti kérdések terén Gerevich Tibor románkori eredményeire támaszkodva Dercsényi Dezső végzett alapvető munkát. Régészeti oldalról, sajnos, vajmi kevés történt. Mindezekből a kutatásokból világos, hogy a XIII. századtól nyomon követhető elvilágiasodási folyamat első hajtásai az udvari kultúrában figyelhetők meg, amely a fejedelmi udvarokból lassan gyűrűzve tovább, a szellemi élet mind távolabbi területeit hatotta át. E korszakban már bordalokat és nagyon is földi szerelemről zengő énekeket találunk az egyházi himnuszok nyelvén és stílusában. Éppen most hirdeti a filozófia is Aquinói Szent Tamás szájából a testnek és léleknek legszorosabb egységét, egybefonódását, súlyát. A művészetek terén a látható világ egészét felölelő ábrázolási mód, mely a szimbolikus elemet mindjobban háttérbe szorítja, most telik meg azzal a derűs, világias szellemmel, melynek ébredését és fokozatos erősödését nálunk az építészet fejlődésében figyelhetjük meg elsősorban. A dogmák komor kötöttségéből szabadulni igyekvő ember magára eszmélve újra rendezni és tisztázni próbálja a földi világhoz való viszonyát. Ennek az igazodásnak a jele a valóságsozomjúságnak az a friss öröme, mely a művészet fejlődését ígéretes lendülettel tölti meg. A gótikus templomok alaprajzát a románkori templomok nyugvó egységekre szakadó nehézkességével szemben általában csipkeszerű könnyedség és áramló mozgalmasság jellemzi. Miként az oldalhomlokzatokon, a főhomlokzatokon sem túri meg a csúcsíves építészet a nagy falfelületeket. Gazdag szobrászati dísz nyernek rendszerint a templomkapukon a boltnyílások bordáinak a közei, szobrok állanak a portálék fölött tovahúzódo oszlopok galériák nyílásaiban. A gótikus templomok belső képhatásának teljességéhez az architektonikus vonalmozgással átjárt színpompás keretbe foglalt szárnyas oltárok s a bámulatot formázó pazarlással, gyöngyözve magasba szárnyaló szentség házak is hozzátartoznak. Az öt-vösség, kisplasztika és szobrászat a középkorban a legszorosabb kapcsolatban van egymással, és a műhelyekben egymás mellett keletkeznek olyan művek, amelyek a mai szokás szerint a legkülönbözőbb kategóriákba volnának sorolandók. Ezért hasonlít egymáshoz falusi vasverőink ládavasalása, asztalosaink faragása a nagyasszonyaink szötte miseruhákhoz, s mindezek a motívumok újfent és újfent visszatérnek a kelebiai kincs egyes részleteiben.

Úgy tűnik, régmúlt korok kultúrájának megértéséhez nem elég a kimagasló kultúreseeményeket, az egyedülálló és korukat kevésbé jellemzően képviselő remekműveket figyelembe venni. A kisebb jelentőségű kultúrtermékek jobban általánosíthatók, tehát következtetések levonására is alkalmasabbak. Saját korába illesztve a kelebiai ezüstkincset, bizonyára éppen úgy megérezzük benne a szépet, mint akár-melyik elsőrendű műalkotásban.